

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

та управлінська культури. – К.: Вид-во Європ.ун-ту фінансів, інформ.систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – 211 с.

5. Рефлексивная культура психолога: Учебное пособие по дисциплине “Рефлексивная культура психолога” по специальности 020400 (030301) Психология для студентов 4 курса очной формы обучения факультета философии и психологии /

Н.М. Пинегина. – Воронеж, 2005 – 80 с.

6. Цырельчук Н.А. Рефлексивное управление: монография / Н.А. Цырельчук, И.Н. Цырельчук, Н.Н. Цырельчук. – Мн.: МГВРК, 2008. – 512 с.

7. Швыдкая М.В. Рефлексивная культура как акмеологический инвариант профессионализма кадров управления: Дис...канд.психол.наук: 19.00.13. – М.: РГБ, 2006 – 176 с.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2009

УДК 821.161.2 “XIX”

Роман Вишнівський, аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

У статті на основі аналізу творів Івана Франка розкрито такі методи виховання: переконування, виховання прикладом і на прикладі, привчання, схвалення і осудження. Акцентовується увага на ролі особистості вчителя, його авторитету серед учнів у процесі едукативної, а також на тілесних покараннях, які застосовували вчителі у тогочасних школах.

Ключові слова: Іван Франко, методи виховання, учитель, учень.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку системи освіти важлива роль відводиться методам виховання – одному з найважливіших компонентів процесу едукативної, без яких неможливо реалізувати мету і завдання виховання. Вони виконують функції організації процесу розвитку і вдосконалення особистості, формування в учнів поглядів і переконань, вироблення навиків і звичок поведінки.

Оскільки методи виховання – категорія історична, то це вимагає здійснення їх історико-теоретичного аналізу. Означена проблема знайшла відображення у дослідженнях українських педагогів кінця XIX – початку XX ст. Саме у цей час найпомітніше виділяється постать Івана Франка. Його творчість мала значний вплив на розвиток освіти та шкільництва Галичини. З огляду на це важливо розглянути ідеї мислителя стосовно означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему методів виховання у творчості І. Франка частково висвітлено у працях О. Вишневецького [1], О. Дзевєріна [2], Б. Мітюрова [3], Г. Паперни [4], Г. Пуреля [5], Д. Скільського [6], В. Смаля [7] та ін. Однак у цих публікаціях здебільшого аналізуються оповідання І. Франка, в яких йдеться про тілесні покарання як метод виховання. Цілісного дослідження у цьому напрямі ми не виявили.

Мета статті – розкрити методи виховання у творчому доробку І. Франка.

Виклад основного матеріалу. Каменярь неодноразово вказував, що головна мета тогочасної школи – виховати слухняних рабів несправедливого суспільного ладу. Так, у статті “Чого хоче “Галицька робітницька громада”?” педагог зазначає, що учні “через довголітнє сидіння в школі відвикають від ручної тяжкої роботи, марніють і слабнуть і виходять з конечності неробами та слугами теперішнього несправедливого ладу, п’явками народними” [11, 58 – 59]. Розуміючи, що методи виховання залежать від тієї мети, яка стоїть перед школою, І. Франко закликав виховувати в учнів критичне мислення, розвивати самостійність й ініціативу, активну життєву позицію, вимагав, щоб учитель, організовуючи діяльність учнів, уміло використовував такі методи виховання, які стимулювали б їх прагнення до особистісного розвитку, сприяли б формуванню їхніх поглядів і переконань, вдосконаленню поведінки вольової сфери.

Вивчення й аналіз оповідань І. Франка (“Борис Граб”, “Грицева шкільна наука”, “Оловець”, “Отець-гуморист”, “Schonschreiben” тощо) дають підстави виокремити такі методи виховання: переконування, виховання прикладом і на прикладі, привчання, схвалення і осудження.

Для формування світогляду учнів, високих громадянських і моральних якостей, щоб привернути їх увагу до оцінки вчинків, явищ, подій суспільного життя, І. Франко важливого значення

надавав методу переконування через бесіду, діалог між учителем і вихованцями. Адже головна перевага цього методу та, що педагог має великі можливості для виявлення у дітей мотивів діяльності і поведінки. Його виховна функція – використання знань і особистого досвіду учнів з метою активізації їх пізнавальної діяльності, залучення їх до активного розумового процесу, самостійного формування висновків.

Відводячи учителю ключову роль у вихованні школярів, у підготовці їх до життя і суспільної праці, І. Франко вимагав від нього з любов'ю ставитися до дітей, проявляти повагу до їх внутрішнього світу, остерігатися прямолінійності, нетактовності. Адже тільки тоді в учнів з'являється прагнення поділитися своїми думками, коли вони довіряють своєму вчителю, відчують його душевну близькість. Таким зображений вчитель Міхновський з оповідання “Борис Граб”. Педагог не відкидає й не ігнорує помилкові думки учня Бориса. У розмові з ним він делікатний і терплячий, враховує його вікові й індивідуальні можливості, щоб не скривдити чи принизити Бориса, не відбивати в нього бажання брати участь у полеміці й відверто висловлювати свої думки. “Ну, на се ти ще замолодий! Маєш час. Колись, по maturі або ще пізніше, як ввійдеш у своє власне, практичне життя, як поспробуєш і для себе створити свій власний матеріальний і духовний світ, тоді поспробуй іще раз прочитати “Одіссею”. Тоді побачиш ту нову її сторону. Даси мені слово, що се зробиш? – Дуже радо. Міхонський стиснув хлопцеві руку. – А не забудеш? – Ні, не забуду” [11, 163].

Міхновський уміє створити невимущену атмосферу, що є основою для творчих пошуків і самостійних рішень учня. “Жива основа – ось на що головню старався Міхонський звернути увагу свого улюбленого ученика. І звільна з-поза артистичних і поетичних дискусій висувалися уваги про саме людське життя, про сучасні заходи і змагання людського духа, про сучасну науку історичну, природничу й суспільну” [11, 165]. Його завдання – допомогти учневі самостійно дійти правильного висновку. А тому педагог уміє дивитися на події або вчинки очима вихованця, розуміти його позицію і пов'язані з нею відчуття. У розмовах з Борисом Міхновський знаходить опору в особистому досвіді учня, його справах, вчинках, діях, що забезпечує кращу ефективність спілкування.

Апелуючи до розуму, логіки, досвіду Бориса, Міхонський забезпечує добровільне схвалення ним ідей, в учня формується тверда впевненість, здатність захищати ці ідеї. Ось як застосовує

метод переконування педагог, обґрунтовуючи недоцільність читати книжку Лемке з естетики: “Кинь се геть! Навіть не дивися на се! То сміття! То дурниці від першого слова до остатнього! [...] Нема ніякої спеціальної науки про красоту, а естетика також зовсім не є наукою про красоту та й взагалі не є ніякою наукою. [...] Не читай того! Вчися дивитися на природу, на твори людської штуки, але дивитися власними очима не крізь окуляри ніяких псевдоестетичних формул. Чим більше їх будеш бачити, чим докладніше їм будеш придивлятися, чим ліпше будеш пізнавати їх техніку та загальні закони психології, тим краще виробиться твій смак” [11, 165].

Виняткового значення І. Франко надавав методу виховання прикладом і на прикладі. Адже свідомість учня постійно шукає опору в живих, конкретних зразках, що реально діють, втілюючи засвоєвані ним ідеї й ідеали. Приклад, як метод виховання, впливає на розвиток свідомості і моральних відчуттів дітей, виконує своєрідну роль переконання і служить важливим засобом формування духовних потреб учнів, мотивів поведінки й моральних установок.

Виховання прикладом дає конкретні зразки для наслідування і тим самим активно формує свідомість, відчуття, переконання, активізує діяльність. Це передовсім стосується конкретних людей – батьків, учителів, друзів.

Аналізуючи вищезазначені оповідання І. Франка, стверджуємо, що у формуванні свідомості й поведінки дітей та підлітків особливу роль він відводив особистості вчителя. Адже особистий приклад педагога впливає на учнів незалежно від його волі й бажання. Ніякі слова вчителя не можуть дати такого чіткого уявлення про правила поведінки, як його власні вчинки і дії. Діти постійно спостерігають, як вчитель тримає себе на уроці і в житті, як він одягнений, як поводить себе з навколишніми людьми. Їх цікавить, як він відгукується на ту чи іншу подію, як ставиться до своїх обов'язків. Особливо високо цінується цілісність характеру педагога, його вимогливість до себе й інших, завзятість і наполегливість у досягненні поставленої мети. Ці якості значно підвищують силу виховної дії вчителя. Безумовно, вчитель зі слабким, несталым характером, з мінливим чином думки та дій ніколи не розвине сильного характеру, і для того, щоб виховати дітей мужніми, правдивими й чесними, він сам повинен бути таким.

Слід зазначити, що важливого виховного значення І. Франко надавав авторитету вчителя. Адже для більшості учнів, особливо молодшого шкільного віку, авторитет вчителя абсолютний,

вони готові наслідувати його у всьому. У їхніх очах тільки той вчинок заслуговує наслідування, який здійснений авторитетною і поважаною людиною. Завоювання авторитету вчителем – одна з умов підвищення виховної сили їх особистого прикладу. Так, учитель Міхонський своєю поведінкою, вчинками і діями доводить, що він є зразком високої моральності, культури, принциповості й широкої ерудиції. А тому “Борис, для якого Міхонський зробився правдивим духовим батьком, ані не подумав ніколи про карти та пиятику. Та й ніколи йому було: завсіди навал роботи, та й то роботи такої приманливої, що ніякими картами, ніякою пиятикою його від неї не відтягнеш”, – зазначає автор [11, 166].

При використанні позитивного прикладу у вихованні істотне значення має врахування особливостей особистого розвитку учнів. Адже з віком у школярів підвищується критичність в оцінці поведінки власних товаришів і дорослих.

Підвищенню виховної сили особистого прикладу вчителя сприяють також розумна любов і повага до дітей. Міхонський ласкою і любов’ю викликає в учнів хороші відчуття, виховує у них необхідні звички і привчає до праці та порядку, слухняності, поваги. Педагог поводить як благородний, уважний старший товариш, його поведінка спонукає школярів до здійснення позитивних вчинків. Усі його дії спрямовані на досягнення головної мети – створення умов для розвитку особистості учня, творчої, доброзичливої, дружньої атмосфери. Коли Бориса викликали до таблиці, “живо забилося серце у хлопця, він увесь спаленів, але, напружуючи всі сили духа й тіла, старався зручно вийти з лавки, стати при таблиці, взяти в праву руку крейду, а в ліву губку, словом, робити все так, як любив Міхонський. А Міхонський стояв збоку і пильно дивився на нього, не кажучи ані слова. Тільки всміхався з-за своєї густої чорної бороди, але Борис не бачив того” [11, 161]. Цим Каменярь переконує нас, що усмішка вчителя, кивання або похитування головою, контакт поглядом, міміка, жести, спільна діяльність, сміх над жартами дитини – все це впливає на формування моральних якостей особистості дитини.

Суть позитивного прикладу як методу виховання І. Франко пов’язував із використанням кращих зразків поведінки і діяльності відомих людей для збудження в учнів прагнення до активної роботи над собою, розвитку і вдосконалення своїх особистісних властивостей і якостей, подолання наявних недоліків. А тому важливого значення мислитель надавав вихованню на прикладі літературних героїв,

історичних діячів, видатних учених. Так, учитель Міхонський давав учневі Борису читати передовсім кращі епізоди з життя і діяльності відомих людей – учених, письменників, діячів культури, “поглиблював його розуміння прочитаних авторів розмовами про твори чільних майстрів усесвітньої літератури” [11, 164]. Він також використовував образи героїв літературних творів, знаючи наскільки важливим і дієвим засобом виховання й самовиховання учнів є читання художньої літератури. При цьому педагог привчав учнів до осмисленого читання, аналізу вчинків, дій героїв літературних творів, до зіставлення їх з особистою поведінкою, розуміючи, що аналіз і обговорення прочитаних книг розширюють кругозір учнів, викликають у них соціально цінні відчуття. Адже книга, прочитана в дитинстві, надовго залишається в пам’яті учня і впливає на його подальший розвиток. “Захочеш глибоше ввійти в студійовання якоїсь історичної епохи, то йди просто до жерел, до сучасних тій епосі писань або до основних монографій”, – радить Міхонський своєму учневі Борису [11, 164].

Однак більшість тогочасних учителів абсолютно не викликали симпатії, не користувалися повагою серед учнів. Характеризуючи процес едукції у Дрогобицькій гімназії, І. Франко зазначає, що “професори ж самі немов завзялися зруйнувати й тоту невеличку решту поваги, яку мали перед учениками. Багато з них почало пити, – частенько приходили п’яні до школи і або дрімали на годині або плели сухого дуба. [...] Чи ж не диво, що й ученики почали брати з них примір? Стративши охоту до думання і науки, вони кинулися до пиятик. [...] Молоді люди бовваніли, трапили здоров’я, охоту до життя, заражувалися перед часом корчемною атмосферою, цинізмом та облудою” [11, 31]. У результаті учні остаточно втрачали інтерес до навчання, оскільки весь процес едукції асоціювався у них з негативними емоціями.

І. Франко неодноразово підкреслював, що в освоєнні учнями досвіду поведінки вирішальна роль належить діяльності. А тому важливого значення мислитель надавав методу привчання шляхом різноманітних вправ. Адже це дає змогу учням проявляти самостійність у розв’язанні завдань, розвивати й укріплювати індивідуальні якості учнів, виховувати наполегливість, завзятість, старанність, самовладання і волю, формувати позитивні звички. Завдяки систематичному виконанню вправ учень уміло управляє почуттями, контролює свої дії, правильно їх оцінює з позицій інтересів інших людей.

Витримка, навики самоконтролю, організованість, дисципліна, культура спілкування – якості, які ґрунтуються на сформованих вихованням звичках. Тому Міхонський “додивлявся до того, як ученик стоїть при таблиці, як держить крейду, як маже губкою, як кланяється, – і не вважав зайвим по десять раз на кожній годині навчати учеників методичності, повільного, але ясного думання, точності й економії у всіх рухах, поступках і ділах” [11, 159].

Важливого значення І. Франко надавав заохоченню як методу зовнішнього активного стимулювання, задоволення духовних потреб, суспільного визнання, спонуки до ініціативної, творчої діяльності. Адже заохочення порушує позитивні емоції учня, створює приємний настрій. Як наслідок – розвиває внутрішні творчі сили, активну життєву позицію, підвищує відповідальність. Заохочуючи позитивні якості учнів через схвалення, підбадьорення, похвалу, подяку тощо, вчитель вселяє у них упевненість, виховує цілеспрямованість і самостійність, бажання подолати труднощі. “А з нього може вийти славний хлопець! – сказав він (*Міхонський – Р.В.*) сам до себе, але так, що цілий клас вчув; вчув і Борис. Його серце заметалося, затрепотіло якоюсь радістю; він почув сором, що не заслужив на таку добрість учителя, що не додержав даного йому слова” [11, 161].

Для учня Бориса кращим заохоченням стає добра усмішка вчителя Міхонського, схвальний погляд, щире слово чи фраза і радість за його успіхи.

І. Франко розумів, що заохочення вимагає індивідуального підходу. Викликаючи і підтримуючи тривалі стимули, дуже важливо вчасно підбадьорити невпевненого в собі учня. І той, виправдовуючи довіру, долає недоліки. “Міхонський, – пише автор, – хвалив Граба [...], заохочував і інших учитися ремесла і обік духової праці не занедбувати й фізичної” [11, 158].

Однак І. Франко часто підкреслював згубний вплив на ніжну дитячу душу дитини грубості, байдужості зі сторони багатьох тогочасних учителів, різкості у висловлюваннях, що викликають страх, покірливість, байдужість, інертність. Так, у статті “Вісті з Галичини. Допис про Дрогобицьку гімназію” мислитель зазначає, що сам директор о. Баревич часто вдавався до принизливих глузувань, лайок і погроз на адресу учнів. А тому “ученики, привиклі до гіднішого трактування і ліпшого способу науки, почали опускати лекції, – далі почали робити галабурди і зовсім косо дивитися на книжку” [11, 30].

Виступаючи категорично проти будь-якого фізичного знущання над учнями, І. Франко часто

вказував, що у тогочасній школі чимало педагогів були прихильниками тілесних покарань. Метою їхнього виховання була сліпа, рабська покірність учнів. “Багато навіть досить мислячих педагогів, – зазначає автор, – признає конечність сліпого послуху дитини, конечність всяких, звичайно брутальних, кар, грізьб і т. д.” [11, 51].

У багатьох оповіданнях І. Франко змалював учителів-садистів, у яких тілесні покарання займали видне місце в арсеналі “виховних методів”. Ці горе-педагоги, караючи учнів за будь-які “помилки”, доки ті не проявляли усіх ознак покірності й слухняності, абсолютно не розуміли, що свідомість дитини, всі нормальні її зв’язки із навколишнім світом порушені і в неї говорить інстинкт самозбереження, тваринна емоція страху. І. Франко доводив, що тілесні покарання, засудження і погрози зі сторони вчителів завжди мають негативний вплив на учнів, викликають негативну реакцію вихованців, породжують лицемірство, формують зовнішню покірність при внутрішньому опорі.

Таким зображений вчитель Валько з оповідання “Schonschreiben”. Цей “наставник”, не маючи і найелементарнішої педагогічної підготовки, перетворив своє вчителювання на суцільний ланцюг побоїв і знущань над незахищеними дітьми. Поруч із крейдою і пером завжди лежала тростина – знаряддя покарання. Процес едукації обмежувався написанням на дошці чогось незрозумілого, більшу частину уроку Валько вистежував свої жертви.

Викриття вчителів-самодурів І. Франко продовжує в оповіданні “Отець-гуморист”. Не маючи відповідної педагогічної підготовки, вчитель Телесницький безкарно мучив дітей, відчував насолоду від їхніх фізичних і душевних страждань. Його знущання приводили до того, що учні тупіли від страху. “Хоч усі вчилися і силкувалися якомога встерегтися від побоїв, але ніяка пильність не помагала. Боязливіші, викликані до таблиці, тратили голос, тратили пам’ять вивченого; інші, хоч і вміли, але, переконавшись, що за найменшу помилку їх ждала така сама кара, як і тих, що не вміли нічого, тратили віру в себе” [10, 298].

Герой оповідання “Оловець”, часто приходячи до класу “під хмельком”, також не обходився без шмагання учнів різкою. Його “методика” навчання рахування, наприклад, зводилась до того, що він викликав когось з учнів до дошки писати крейдою цифри, а всі інші повинні були писати ці цифри у зошитах. Якщо цифра виходила не зовсім вдалою, розпочинався процес “виховання”: “Ах ти, пороссяча почеревина, то ти не знаєш, як пишеться цифра? [9, 77]. Далі вчитель, сильно

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

вдаривши учня лінійкою по долоні, з розмаху написав величезну п'ятірку спочатку на дошці, а потім на обличчі учня.

До тілесних покарань вдається і вчитель з оповідання "Грицева шкільна наука". Хоч отримавши деяку професійну підготовку, він повністю позбавлений педагогічних здібностей: не вміє зацікавити учнів, не розуміє справжніх причин неувважності школярів, на уроці ніхто не слухає його пояснень, кожен займається своїми справами.

Висновки. Вищесказане дає підстави стверджувати, що означена проблема не залишилася поза увагою І. Франка. Педагог рішуче виступав за подолання авторитаризму у вихованні, за надання йому гуманістичної спрямованості шляхом доброзичливого ставлення учителів до дітей, розвитку їх свідомості, здорової самодіяльності, що робило б їх активними учасниками процесу едукції. Він переконливо доводив, що розвиток учнів, формування їх поглядів і переконань значною мірою залежать від особистості педагога, його авторитету, а також оптимального вибору методів виховання. Подальшого дослідження потребують питання використання ідей Каменяра у розвитку сучасної системи освіти й виховання.

1. Вишневський О. Зміст і методи виховання у

педагогічних поглядах Івана Франка // Педагогічна думка. – 2005. – № 3. – С. 76 – 79.

2. Дзеверін О. Педагогічні погляди І. Франка. – В кн.: Іван Франко. Педагогічні статті і висловлювання. – К., 1960. – С. 5 – 19.

3. Мітюров Б.Н. Педагогічні погляди І. Франка. – Дрогобич, 1961. – 30 с.

4. Паперна Г.О. Іван Франко про народну освіту. – Львів, 1946. – 61 с.

5. Пурель Г.Я. Педагогічні погляди І. Франка // В кн. Наукові записки Дрогобицького педінституту. Вип. 2. – 1957. – С. 38 – 47.

6. Скільський Д. "Учителем школа стоїть": Особа вчителя у творчості Івана Франка // Рідна школа. – 2000. – № 10. – С. 59 – 62.

7. Смаль В.З. Педагогічні ідеї І. Франка. – К.: Радянська школа, 1966. – 186 с.

8. Франко І.Я. Грицева шкільна наука // Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти т. – К: Наук. думка, 1978. – Т. 16. – С. 177 – 183.

9. Франко І.Я. Оловець // Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти т. – К: Наук. думка, 1978. – Т. 15. – С. 72 – 84.

10. Франко І.Я. Отець-гуморист // Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти т. – К: Наук. думка, 1979. – Т. 21. – С. 288 – 315.

11. Франко І.Я. Педагогічні статті і висловлювання / За ред. О. Дзеверіна. – К.: Рад. школа, 1960. – 300 с.

12. Франко І.Я. Schonschreiben // Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти т. – К: Наук. думка, 1978. – Т. 15. – С. 85 – 90.

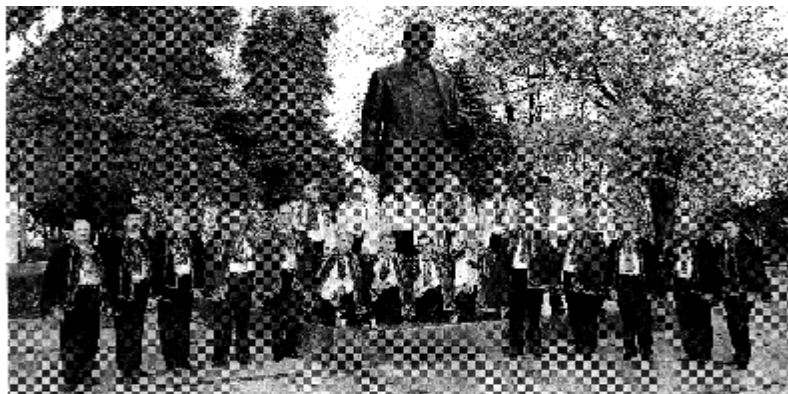
Стаття надійшла до редакції 09.04.2009

і в с д а в с д а в с д а в с д а в с д а в

До дня народження Івана Франка

Наприкінці серпня у Нагуєвичах (нині Івана Франка, Дрогобицького р-н Львівської обл.) відзначали чергові роковини від дня народження Івана Франка. З цієї нагоди ряд заходів пройшли на батьківщині Великого Каменяра. Відкриття новозбудованої школи на батьківщині матері Івана Франка Марії Кульчицької у Ясениці Сільній, в садибі музею пройшов обласний творчий пленер учнів мистецьких шкіл. Всеукраїнська конференція "Нагуєвицькі читання", а також творчі зустрічі з відомими письменниками, молодими літераторами, працівниками культури та освіти.

Концертна програма за участю муніципального камерного чоловічого хору "Боян Дрогобицький" Дрогобицького педагогічного університету.

Хор "Боян Дрогобицький"

і в с д а в с д а в с д а в с д а в с д а в